

Erken Adölesan Dönemde Evlendirilmiş Dört Kadının: Geçmişten Geleceğe Otoetnografik Yolculuğu*

Four Women Who Married in Early Adolescence: Autoethnographic Journey from Past to Future

Güngör Çabuk¹

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, <https://orcid.org/0000-0001-8804-3766>

ÖZ

Amaç: Erken adölesan dönemde, 10-14 yaş aralığında evlendirilmiş ve bu evliliğinin üzerinden yıllar geçmiş olan kadınların, geçmişten günümüze içinde buldukları durumu sosyal, kültürel ve geleneksel değerler başta olmak üzere çeşitli yönleriyle anlayıp ortaya koyabilmektir.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemlerinden, anlatı araştırması- otoetnografik desen ve amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi ile erken adölesan dönemde evlendirilmiş ve üzerinden en az 21 ve en fazla 59 yıl geçmiş dört kadınla, 01-10 Nisan 2024 tarihleri arasında görüşülmüştür. Araştırmanın analizinde kronolojik yaklaşım tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Katılımcıların evlendirilme öyküleri, birbirlerinden farklı, ancak her biri önemli sorunlar içermektedir. Sorunları önemli kılan, ailelerin kalıp yargılarıdır. Katılımcıların zorluklarla başlayan evlilikleri, zorluklarla devam etmiştir. Yaşadıkları sorunları anlamlandırmakta zorlanmışlardır. Katılımcılar evlilik dışı hamilik, küçük yaşta babasız kalma, kaçırılma, annesi tarafından red edilme gibi ciddi olaylar yaşamış; güçlü bir şekilde desteklenmeleri gerekirken evlendirilerek başka travmatik sorunlar yaşamalarına neden olunmuştur.

Sonuç: Katılımcılar adına alınan evlenme kararı geri dönüşü olmayan ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuş, onların gelişim ve eğitim hakları ellerinden alınmış, aile içerisindeki sorumlulukları artmış, yoksulluk içerisinde çocuklarını büyütmiş, söz sahibi olamamış; dolayısıyla aile içerisinde ve sosyal hayatta güçsüz kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Erken adölesan evliliği, Çocuk, Anlatı araştırması, Sosyal hizmet

ABSTRACT

Purpose: To understand and reveal the situation of women, from past to present, who were married between the ages of 10-14 in early adolescence, and years have passed since this marriage, in terms of various aspects, especially social, cultural and traditional values.

Method: Narrative research-autoethnographic pattern and purposeful sampling technique, which are among the qualitative research methods, were used. Using the snowball sampling method, four women who were married in early adolescence and who were at least 21 and at most 59 years old were interviewed between 01-10 April 2024. Chronological approach technique was used in the analysis of the research.

Results The marriage stories of the participants are different from each other, but each of them contains important problems. It is the stereotypes of families that make the problems important. The marriages of the participants, which started with difficulties, continued with difficulties. They had difficulty making sense of the problems they experienced. Participants experienced serious events such as pregnancy outside of marriage, being left fatherless at a young age, kidnapping, and rejection by their mother; Although they should have been strongly supported, they were married off and caused them to experience other traumatic problems.

Concluding: The decision to get married on behalf of the participants caused serious irreversible problems, their development and education rights were taken away from them, their responsibilities within the family increased, they raised their children in poverty, they did not have a say; Therefore, they were left powerless in family and social life.

Keyword: Early adolescent marriage, Child, Narrative research, Social work

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2024;14(3):647-658

DOI: 10.31020/mutfd.1484813

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 15 Mayıs 2024; Kabul Tarihi - Accepted: 25 Temmuz 2024

İletişim - Correspondence Author: Güngör Çabuk <gungorcabuk@gmail.com>

Etik Kurul Onayı: Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı (Tarih:26/03 /2024, Sayı:3)

Giriş

Erken yaşta evliliklere Türkiye’de olduğu gibi Dünyanın birçok yerinde rastlamak mümkündür. Adolesan dönemi; çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerle erişkinliğe geçişi olup; Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 10-19 yaş arası adolesan dönem olarak kabul etmektedir.¹ Erken adolesan dönemi ise 10-14 yaş aralığındaki bireyleri içermektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu’nun 2023 yılında hazırlanmış olduğu, Dünya Nüfus Durumu Raporu’nda, Dünyada 10 yaşında iken doğum yapan kız çocuğu sayısını, 2021 yılı tahminlerine göre 500 bin olarak açıklamıştır.² Türk Medeni Kanunu’nun 124. maddesine göre çocukların en küçük evlendirilme yaşı 16 olarak belirlenmiş, 15 ve daha küçük çocuklar için Türk Ceza Kanununun 104. Maddesi bu durumu çocuğun cinsel istismarı olarak değerlendirmiştir.^{3,4} Bu nedenle erken adolesan dönemi evliliklerine ilişkin bilgiler sınırlı kalmaktadır. 2018 yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verilerine göre 25-49 yaş aralığındaki kadınların %21’i 18 yaşından ve %4’ü 15 yaşından önce evlenmişlerdir.⁵

Erken yaşta yaptırılan evliliklerin nedenlerinin başında; eğitim seviyesinin yetersiz olması, ataerkil toplum yapısının etkili olması, yoksulluk, doğal afetler, inançlar, savaşlar, aile içi ilişkiler, evlilik dışı gebe kalmalar, gelenekler gibi nedenler ön plana çıkmaktadır.^{6,7} Ülkemizde yaygın olan ve yıllar içerisinde azalan çocuk evliliklerini meşru kılan unsurların başında toplumda kabul görmesi gelmektedir. Bu durum erken evlilikleri normalleştirmektedir.⁸ Adolesan evliliklerin sonuçlarına bakıldığında; en temel sorun olarak henüz gelişim çağında olan çocukların taşıyamayacakları kadar ağır sorumluluk altına girmeleridir. Çocukların bedensel ve ruhsal olarak zarar gördükleri, evlilik depresyonu ve intiharlarının olabildiği, cinsel sağlığıyla ilgili olumsuz sonuçlar geliştiği, fiziksel olarak olumsuz etkilendiği; erken evlenen çocukların bu durumu anlamlandırmakta zorlandıkları söylenebilir.⁷

Bu bilgilerden yola çıkarak erken adolesan dönemde 10-14 yaş aralığındayken evlendirilmiş, bu evliliğinin üzerinden en az 10 yıl geçmiş olan kadınlarla ilgili olarak geçmişten geleceğe içerisinde buldukları durumu sosyal, kültürel ve geleneksel değerleri başta olmak üzere çeşitli yönleriyle ortaya çıkarabilmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden, anlatı araştırması- otoetnografik desen ve amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Konunun derinlemesine ve detaylı biçimde anlaşılabilmesine olanak sağlayan yöntem olması nedeniyle nitel araştırma tercih edilmiştir.⁹ Anlatı araştırması; insanların bir konuya veya duruma ilişkin deneyimlerini ve bunlara yükledikleri anlamları yaşamış oldukları hikâyelerle incelemektir.¹⁰ Anlatı araştırmasının biyografik araştırma, hayat hikayesi araştırması, otoetnografik araştırma, otobiyografi araştırmaları, destanlar ve sözlü tarih gibi türleri bulunmaktadır. Otoetnografik yazı ve araştırma biçimi; başkaları hakkında yazarken kişinin kendi yaşam deneyiminin unsurlarını içeren etnografik ve otobiyografik yazıların bir karışımı olarak değerlendirilen bir öz anlatı biçimidir.¹¹

Örnekleme

Çalışmada; henüz 10-14 yaş aralığındayken evlendirilmiş ve üzerinden en az 21 ve en fazla 59 yıl geçmiş dört kadınla görüşme yapılarak; erken adolesan dönemde evlendirilmiş olmaktan kaynaklanan sorunları ve yaşam deneyimleri hakkında bilgi edinilmiştir. Katılımcılara ulaşabilmek için kartopu yöntemi kullanılmış ve görüşmeler 01-10 Nisan 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma Türkiye’nin Batı Akdeniz Bölgesindeki bir şehirde, merkeze yaklaşık 20 km uzaklıkta, şehir içi ulaşımın olduğu, bir mahallede yapılmıştır. Önceleri köy olan mahalle için katılımcılar “köy” sözcüğünü kullanmışlardır. Bu yerleşim yeri makale içerisinde KRT olarak kullanılmıştır. Katılımcı bilgileri aşağıdaki **Tablo 1**’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Bazı Tanıtıcı Özellikleri

No	Rumuz	Mevcut Yaşı	Evlenme yaşı	Eşinin evlenme yaşı	Yaş farkı	Çocuk sayısı	Eğitimi
K1	Ayşe	72	13	51	38	3	Okumaz yazmaz
K2	Suna	61	14	28	14	3	İlkokul mezunu
K3	Fatma	45	14	24	10	2	İlköğretim 6. sınıftan terk
K4	Aslı	33	12	25	13	2	İlköğretim 3. sınıftan terk

Verilerin Toplanması

Nitel araştırmada üç tür veri toplama aracı bulunmaktadır. Bunlar görüşme, gözlem ve yazılı kaynakların incelenmesidir.¹² Anlatı araştırmalarında genellikle mülakat, hikâye anlatma, sözlü tarih, otobiyografi, gözlem ve kayıtlar veri toplama aracı olarak kullanılmaktadır.¹¹ Bu çalışmada derinlemesine görüşme ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme açık uçlu ve keşfetme odaklı araç olup, görüşmenin amacına uygun olarak katılımcının duygularını, bakış açısını belirlemektedir. Araştırma için belirli aktörlerin özellikleri ve kişisel düşüncelerinin önem kazandığı konularda derinlemesine görüşme tercih edilir.¹³

Veri toplama işlemi 10 gün sürmüştür, bunun için şehrin çeperlerinde geleneksel özellik gösteren katılımcılara ulaşılabileceği düşünülerek KRT'ye gidilmiştir. İlk katılımcıya mahalleyi yakından tanıyan önder bir kadın yardımıyla ikametinde ulaşılmış, devamında araştırmanın özelliklerini taşıyan ve gönüllü olan 14 kadınla iletişim sağlanmıştır. Evlendikleri tarihler dikkate alınarak aralarında en az on yıl olan dört kadın belirlenmiş; her biriyle öncesinden görüşülmüş, bilgi verilmiş ve onların uygun oldukları tarihte yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yapılabilmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan (26.03.2024 tarihinde yapılan 3. Nolu toplantısında) Etik Kurul Onayı ile katılımcılardan "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam" alınmıştır. Her bir katılımcıdan görüşme öncesinde ses kaydı alınabilmesi için izin alınmış, alınan ses kaydı araştırma tamamlandıktan sonra yok edilmiştir.

Veri Analiz Yöntemi

Bu çalışmada kronolojik yaklaşım analiz tekniği kullanılmıştır. Kronolojik yaklaşım analizi, bireyin günlüklerinden veya görüşmeler sonucu oluşturulan ve hayatlarındaki çocukluk, evlilik, çalışma yaşamı gibi önemli döngülerini açığa çıkaran ve bunları belirli bir tarihsel düzen içerisinde sunan; bu yapılırken bireyin hayatlarındaki dönüm noktalarını, deneyimlerini, yaşamlarını şekillendiren faktörlerin ortaya konulmasını sağlayan yaklaşımdır.¹⁴ Bu çalışmada görüşmeler sırasında hem ses kaydı kullanılmış hem de araştırmacı tarafından notlar tutulmuştur. Ses kayıtları deşifre edildikten sonra tutulmuş olan notlar da dikkate alınarak tüm bilgiler birleştirilmiş, kontrol edilmiş, hatalar düzeltilmiş ve elde edilen veriler kronolojik yaklaşım tekniğiyle analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak derlenen veriler beş ana başlık altında toplanmış ve katılımcıların ismi için Tablo 1'deki rumuzlar kullanılmıştır. Araştırmanın yapıldığı yerleşim yeri yaklaşık 1000 nüfuslu olup, şehirdeki belediyenin büyükşehir konumunda olması nedeniyle önceden köy olan yerleşim yeri mahalle özelliği kazanmış ve makalede KRT olarak kodlanarak kullanılmıştır. KRT'de yaşayanlar ortak gelenek ve kültüre sahip olup birbirlerini yakından tanımakta, akrabalık ilişkileri bulunmaktadır. KRT'nin son yıllarda göç almaya başlaması, şehir merkeziyle bağlarını artırmış, toplu taşıma araçlarının sayısı çoğalmış, dolayısıyla toplumsal yapı değişmeye başlamıştır.

Katılımcıların Aile Bilgileri

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, kendilerinin ve evlendikleri eşlerinin evlenmeden önce birlikte yaşadıkları aile üyeleri ile görüşme sırasında bir arada yaşadıkları aile bireyleri hakkında bilgi edinilmiştir. Buna göre her bir katılımcının evlendikleri sırada ve günümüzdeki aile bilgileri aşağıda belirtilmiştir.

Vaka 1. K1 Ayşe evlenmeden önce kalabalık bir aile ortamında, eşi de daha küçük ve huzursuz aile ortamında büyümüştür. Ayşe ailesi hakkında aşağıda belirtilen bilgileri paylaşmıştır;

“Ben evlenmeden önce, evde annem, babam, ben, iki kız, beş erkek kardeşimle birlikte yaşıyordum. Sekiz kardeşin altıncısıydım. Bizim köyümüz KRT’ye iki- üç saat uzaklıkta. Eşimin babası üç kadınla evlenmiş, eşimin annesi eşime hamileyken yaşlı bir adam kaçırmış ve evlenmiş. Eşim üvey babasının yanında doğmuş, yedi sekiz yaşındayken üvey babası yatalak, 15 yaşlarındayken annesi kör olmuş. Eşim her ikisine de yıllarca bakmış, sonra her ikisi de ölmüş. Bu sıralar eşim evlenmiş, iki üç yıl sonra karısı başkasıyla kaçmış. Eşim annesi öldükten sonra KRT’ye taşınmış, zengin bir ailenin yanında karın tokluğuna çalışmış. Eşimle evlendikten sonra iki çocuğum oldu, eşim 37 yıl evli kaldıktan sonra öldü. Kızım evlendi, iki çocuğu var şehirde yaşıyor. Ben de 51 yaşında hiç evlenmeyen oğlumla yaşıyorum” (Ayşe).

Vaka 2. K2 Suna babasının ölümünden sonra değişen yaşam koşullarına vurgu yapmış ve ailesi hakkında aşağıda belirtilen bilgileri açıklamıştır;

“Babam ben on yaşımdayken ölmüştü, O zaman KRT’de yaşıyorduk, köyde hiçbir şeyimiz yoktu, şehre taşındık, annem ev temizliğine gidiyordu. Evde annem, ben, üç erkek kardeşimle kalıyorduk. En büyükleri bendim. Annemin okuma yazması yoktu cahildi. Ben komşumuzun küçük çocuğuna ve babam öldükten sonra doğan kardeşime bakıyordum. Eşimin ailesiyle aynı sokakta oturuyorduk. Eşim, annesi, babası, dedesi, iki erkek ve bir kız kardeşiyle yaşıyordu. Evlendikten sonra ikişer yıl arayla iki oğlum bir kızım oldu. Şimdi çocuklarımla hepsi evli, beş torunum var. Eşimle evliliğim 23 yıl sürdü. Şimdi bazen kendi evimde bazen kızımın evinde kalıyorum” (Suna)

Vaka 3. K3 Fatma eşinin amcasının oğlu olduğunu söyleyerek; ailesiyle ilgili aşağıda belirtilen bilgileri paylaşmıştır,

“Evlenmeden önce annem babam ve iki erkek kardeşimle birlikte KRT’deki evimizde yaşıyorduk. Ailem çiftçilik yapıyordu. Eşim amcamın oğluydu, onların evinde annesi, babası, dedesi erkek kardeşi ve kendisi yaşıyordu. Evlendikten sonra iki çocuğum bir torunum oldu. Şimdi evde ben, eşim, küçük oğlum kalıyoruz. Evimizin üst katında oğlum, gelinim ve torunum yaşıyor” (Fatma).

Vaka 4. K4 Aslı anne ve babasıyla büyümediğini belirterek, ailesi hakkındaki aşağıdaki açıklamaları yapmıştır;

“Biz SSS köyündeniz, arabayla bir saat uzakta. Ben babaannemin yanında büyüdüm. Annemi babamı küçükken bir kez görmüştüm, zor hatırlıyorum. Annem, babam ve iki çocuğuyla şehirde yaşıyorlar. Eşimin ailesi bu köyden (KRT). Eşim şehirde çalışıyor hem şehirde hem de köyde kalıyordu. Biz evlendikten sonra iki oğlum oldu, şimdi eşim ve çocuklarımla şehirdeki evimizde kalıyoruz, hafta sonları köyde eşimin ailesiyle kalıyoruz” (Aslı).

Katılımcıların evlenmeden önceki aile bilgilerine bakıldığında, hepsinin KRT ile bağları bulunmaktadır.

Evlendirilme Öyküleri

Katılımcıların erken adölesan dönemdeki evlendirilme öyküleri, birbirlerinden farklı ve önemli sorunlar içermektedir. Bu sorunları önemli kılan, ailelerin kalıp yargılar içerisinde davranmalarındır.

Ayşe, evlenme öyküsünü anlatırken zorlanmış, bu nedenle konuyla ilgili başka soru sorulmamıştır. Ayşe özetle şunları anlatmıştır;

“...bizim oralarda babalarımız ne derse o olur, kimse karışamaz, babam kız kısmı okumaz dedi bizi okutmadı. Sadece saati, bir de parayı bilirim. Erkeklerimiz okudu meslek sahibi oldular. Orman köylüsüyduk, babamın arazisi vardı, eskinin varlığından ne olacak. Bizim oralarda sekiz dokuz yaşından sonra çocuklar çalışırdı. Katırlara binip ağaç kabuğu yalmaya giderdik... Zorla değil, ama bir şeyler oldu, hamile kalmışım, beş altı aylık olana kadar bilemedim, evdekiler anlamış... Evde kıyametler koptu... 13 yaşına yeni girmiştik, hastanede bebek doğdu. Birbirimizi görmemiştik, babam çağırmış, al bunu götür dedi, o da beni aldı... Adam öksüz gariban diye beni vermişler. Bizim köyden birinin evine gittik. İzinname çıksın diye babam yaşımı büyüttü 17 yaptı, resmi nikâh yaptılar, bir daha eve gitmedim...” (Ayşe).

Suna da öyküsünü anlatırken “bir kere anlatacağım, bir daha sormayın” demiş hem gülmüş hem de bu konuları bugüne kadar kimseyle konuşmadığını belirtmiştir. İsteği dikkate alınarak soru sorulmamış, hikâyesini birkaç cümleyle anlattıktan sonra diğer konulara geçilmiş, görüşmenin bitimine doğru hikâyesini kendisi tamamlamıştır. Suna evlilik öyküsüyle ilgili şunları açıklamıştır;

“Babam ölünce şehirdeydik, annem işe gidip geliyordu, ben evde duruyordum çocuklara bakıyordum. Evimizin karşısındaki komşumuz beni beğenmiş, kaynanama haber vermiş, oda görmüş beğenmiş, eşim askerden geldiği için kız arıyorlarmış. Annem yalnız ya, haliyle ben de evde yalnız kalıyorum... İki kadın anlaşmışlar, başımı bağlamak istemişler. Annem de haklı, korkmuş, beni telef etmek istememiş. Oyuncak gibiydi, bana oğlan yakışıklı dediler, görünce bende beğendim” (Suna).

Fatma evlenme öyküsü hakkında şunları anlatmıştır,

“...köyde oturuyorduk, öncesinde şehirde oturduğumuz için köydeki akrabalarımı tanıyamıyordum. Ortaokula başlamıştım hafta sonu yevmiyeye camekâna (sera) çalışmaya gidiyordum. Çalışırken komşumuz beni beğenmiş, gariban bir çocuk varmış, annesiyle yaşıyormuş, onlara söylemiş, annemle konuşmuşlar, annem kızım küçük olmaz demiş, onlar kızını kaçırmış demişler. Amcamın oğluna evlendirecek kız bakıyorlarmış. Halam olanları duymuş, amcamlara söylemiş, başkaları kaçıracağına, kız bizim kızımız, biz kaçırılmaz demişler...” (Fatma).

Aslı'nın evlilik öyküsündeki sorunlar biraz daha geriden gelmekte olup, Aslı öyküsünü parça parça anlatmış, daha sonra yeniden anlatarak şöyle toparlamıştır;

“Annemin anne ve babası, annem küçükken ölmüş, annemi anneannesi büyütmüş. Annem ilkokula giderken, evli çocukları olan bir adam (babam) annemi kaçırmış, annem on-onbir yaşlarındaymış. Jandarmaya haber vermişler annemi bulup anneanneme teslim etmişler. Annem hamile kalmış, köydekiler ileri geri konuşmaya başlamış. Babam karısından boşanmış sonra annemle evlenmiş, bir hafta sonra ben doğmuşum, annem bana dokunmamış, yüzüme bile bakmamış. Beni babaanneme bırakıp şehre gitmişler. Ben küçüktüm bir kez bayrama geldiler geceydi, bir sonraki gece gittiler. Bir daha köye gelmediler, beni almadılar, herkes bana kötü davranıyordu. Babamın öbür çocukları babaanneme geliyorlardı, bana vuruyorlardı,

anneninin yüzünden babam bizi bıraktı diyorlardı... Olanlara dayanamıyordum. Sekiz dokuz yaşından sonra evden kaçmaya başladım, şehre gidiyordum, gezip geri otobüsle, dolmuşla eve dönüyordum. Aslında annemi görmeye gidiyordum, saçma, zaten tanı mıyordum bile. Şehre gittiğim sırada eşimle tanıştım, arkadaş olduk, o sıralar eşimin kiraladığı küçük bekâr evi vardı. Bazen onda kalıyordum. Babaannem benimle baş edemiyordu, bazen jandarmaya şikâyet e gidiyordu, çoğu zaman senden bıktım deyip bir şey yapmıyordu... Eşime kendisiyle evlenmek istediğimi söyledim, kabul etti. Anne babasıyla tanıştık, razı olmadılar, eşim ailesini ikna etti, babaanneme gidip beni istediler, ben de vermezsen kaçırım beni göremezsin diye tehdit ettim, kabul etti, 12 yaşından itibaren imam nikâhıyla evlenmiş oldum” (Aslı).

Katılımcıların evlendirilme zamanları ile günümüz arasındaki sürele re bakıldığında; Ayşe'nin evliliğinin üzerinden 59, Suna'nın evliliğinin üzerinden 47, Fatma'nın evliliğinin üzerinden 31 ve Aslının evliliğinin üzerinden 21 yıl geçmiştir. Evlenme öykülerinin arkasında önemli ailesel sorunlar, yoksulluk, çevre, sosyal ve toplumsal sorunlar olduğu anlaşılmaktadır.

Evlendirilme Biçimleri

Katılımcıların evlenme biçimi, içerisinde buldukları durumun koşullarına göre gerçekleşmiştir. Buna göre; Ayşe evlendirilme biçimini ve beraberinde yaşadığı zorlukları şöyle anlatmıştır;

“Resmi nikâh tamamlanınca oralarda durmadık. Adamıma beni al köyüne götür dedim. Kocamda beni aldı getirdi bu köye, önce yaylaya gittik, üzerinde yatacağımız bir çulumuz bile yoktu. Yayladaki kulübeyi yaptık, başkalarının yanında çalıştık. Yaşadığımız onca dertten tasadan, yokluktan dolayı çocuğuma bakamadım, üç aylıkken öldü (çok üzgün ifadeyle anlatmıştır). Beş altı ay çok kötüydüm” (Ayşe).

Suna evlenme biçimiyle ilgili olarak, karar verildikten sonra bir hafta içinde evlendirildiğini şöyle anlatmıştır;

“...düğün falan yapmadılar, sokakta kına gibi bir şey yaptılar, zaten komşuyduk, komşuları da çağırdılar, kınadan sonra eşimin evine gittim. Annemin durumu yoktu, eşimin ailesi de bir şey almadı, hiçbir şeyim olmadan öylece evlenmiş oldum” (Suna).

Fatma, kaçırılarak evlenenler için uygulanan evlenme ritüellerini yerine getirerek evlendirilmiştir. Fatma'da evlenme biçimiyle ilgili şunları anlatmıştır;

“...halamın kızı bize geldi, köy meydanında eğlence var gidelim dedi. Bende kardeşimde giyindik süslendik hep beraber gittik, akşamüstüydü. Baktık kimse yok, yanımıza bir araba yaklaştı, kapı açıldı beni arabaya atıp kaçırdılar. 14 yaşındaydım. Hepsini halam planlamış. Arabadayken öğrendim beni kaçıran amcamın oğluymuş, Amcamın oğlu evlenmek niyetiyle beni kaçırdığını söyledi, başka bir köye uzaktan akrabamızın evine götürdü, iki gün sonra haber geldi, yerimizi öğrenmişler, başka bir köye başka bir akrabamızın evine gittik. Bu arada akrabalar annemi babamı yumuşatmışlar, babam şikâyetinden vazgeçmiş. Bir hafta sonra eşimin evine döndük. Büyük amcam yani dedem, yüzük niyetine parmağıma kırmızı kurdele taktı ve bize ‘hiçbir şey yapmamış olsanız dahi herkes sizin bir şey yaptığınızı (cinsel birliktelikten söz edilmektedir) düşünür. Ailenizin başını öne eğmeyin, iyi düşünün taşının, evliliğinizi sürdürün, birbirinize kötü olmayın, aileler birbirlerine kötü olmasınlar’ diye nasihat etti. Kendimi ve ailemi düşündüm mantıklı geldi. Bizdeki adetlere göre kız kaçırıldığında barışmak için; önce kadın tarafı, sonra erkek tarafı yemek daveti verir. Bizimkilerde öyle yaptılar, konuştular anlaştilar. Ben gelinlik

istedim aldılar, kaçtıktan iki ay sonra evlendik, ben eşimin ailesiyle aynı evde yaşamaya devam ettim” (Fatma).

Aslı’da önce imam nikâhıyla sonra da mahkeme kararıyla evlenmesiyle ilgili şunları anlatmıştır;

“...evden kaçtığım için babaannem mecbur kalıp evlenmeme izin vermişti, eşimin ailesi de, yaşım küçük olduğu için çocukları hapse girmesin diye kabul etmişti. Yaşım 16’ya gelince mahkeme kararıyla beni evlendirmek istemişlerdi. Babaannem babama haber göndermiş, durumu anlatmış, mahkeme sırasında annemin ve babamın izin vermesi gerekiyormuş. Annem ve babam evimize geldiler, sevinirim sanmıştım, garip bir şeydi... 15 yaşımdayken ilk oğlum doğdu, 16 yaşımdayken mahkeme kararıyla yani çocuğum olduğu için hakimin kararıyla evlendim” (Aslı).

Aslı kendi durumuyla ilgili görüşmeler sırasında birkaç kez “kızlar annelerinin kaderini yaşar” demiştir. Buradan yola çıkarak, Aslı’nın, anne ve babası tarafından red edilen bir çocuk olarak büyümüş olması ve kendisine çıkış yolu ararken annesinin çocuk yaşta evlendirilmiş olmasını model olarak seçmiş olduğu söylenebilir.

Evlendikten Sonra

Katılımcıların zorluklarla başlayan evlilikleri, zorluklarla devam etmiştir. Özellikle çocukluklarının henüz bitmediği evlilik yıllarında başta yoksulluk olmak üzere yaşadıkları sorunları algılamakta ve anlamlandırmakta zorlandıkları görülmüştür.

Ayşe, evlendikten sonra hangi konularda zorlandığını, ihtiyaçlarının neler olduğunu ve nasıl ilerleyebildiklerini şöyle anlatmıştır;

“... Ne anlatacağımı bilemedim şimdi. Öyle çok ki. Eşim de ben de kötü şeyler yaşamıştık. Eşim iyi insandı, çok garibandı, el ele verdik, olmaz olur yaptık, yoktan var ettik, azla yetindik. Şimdiki evimizin yerini, burada bahçesinde çalıştığımız zengin bir adam verdi, para almadı. Önce baraka gibi bir şey yaptık, altı sene içerisinde evimize başımızı soktuk, daha da eksikleri var. Eşim de ben de cahildik, elimizden tutan, akıl veren olmadı, çok rezillik, çok yokluk çektik. Çocuklarım küçüktü çalışmaya gittiğimde bırakacak kimsem olmadığından birini sırtıma bağladım, birinin elinden tutardım, oğluma zor gelirdi yürümek, ‘kızını bırak beni hop et’ derdi. Yokluk içinde olduğumuz için oğlumu iki buçuk, kızımı dört yaşına kadar emzirdim. Evde ne bulursam onu yedirdim. Bizim evliliğimiz rezillikle, yoksullukla geçti” (Ayşe).

Suna’da evlendikten sonraki çaresizliğini, eşinin ve kayınvalidesinin çıkardığı sorunları ve yaşananlar karşısında nasıl davrandığını şu sözlerle anlatmıştır;

“...benim önümde arkamda kimsem olmadı. Yine de kötü söylemek istemem ‘nur gölünde yatsın’ kayınvalidem çok zülüm etti bana. Evlendiğimde kardeşime ve komşunun çocuğuna bakıyordum kayınvalidem izin vermedi, annelere de kötülük etti, annem de köye göçtü. Eşim fırında ekmek pişiriyordu, içki içerdi, berduştı, eve geç gelirdi, kazandığını kendisine harcardı, İstanbul’a gezmeye gider bitirir gelirdi. Ara sıra bizim için para harcardı. Çocuklarımla karnını zorla doyururdum, az da olsa annem yardım ederdi. Herkes yokluk çeker, biz herkesten daha çok yokluk çektik. Bir iki şey anlatayım. Kayınvalidem bize dirlik vermiyordu. Bayram günüydü, eşim kolonyadan bana ve evdeki herkese tuttu, kayınvalidem niye kolonyamı kullanıyorsun diye herkesin içinde beni kepçeyle dövdü, hiç sesimi çıkaramadım. Ben muz çok severim, kayınvalidem bunu biliyordu, pazardan muz almış, tabağa koymuş karşımda oturdu, muzları yiyip kabuklarını üzerime attı, bunu hep yaptı... Eşim fırıncı olduğu için erken kalkardı gece

uyuduğumuzda çocuklar ağladığında çocuğu da beni de evin dışına koyardı. Ben hiç mutlu olmadım. Adam bir yere götürmedi, ... İşte böyle ikisi de kötüydü. Çok anlatacak şey var, ama yeter daha fazla anlatmayayım, siz beni anladınız” (Suna).

Bu konuşmanın ardından, o sıra içeride bulunan büyük kızı, “bu konuşmalar anneme terapi gibi geldi. Bize hiç anlatmazdı. Bak yüzü güldü, hep kafası önde konuşurdu, sizinle konuşurken kafasını kaldırıp konuşuyor” dedi. Bu durum çok düşündürücü. Kadınların yıllarca susmak zorunda kaldığını, kendisini anlayan dinleyen ve kendi toplumunun dışından birine anlatma ihtiyacı duyduğunu düşündürmüştür.

Fatma evliliğin getirdiği sorumluların zorluğunu ve eşinin tüm kararları aldığını ve evliliklerini nasıl yönettiğini şöyle anlatmıştır;

“...kırmızı kurdele nişan yüzüğü taktıklarında bana evliliğin sorumluluğu var demişlerdi, ben bunun ne olduğunu bilmiyordum. Şimdi televizyon, cep telefonu var, her şeyi öğreniyorsun. Üç yıl eşimin ailesiyle kaldık. Eşim büyüktü akıllıydı, o ne derse yaptım. Eşim benim büyümemi bekledi, çocuk yapmadık, kendisi korundu. Üç yıl sonra çocuğumuz oldu. Evliliğim boyunca hep hayat mücadelesi verdik. Çocuktum, elde yok avuçta yoktu, para kazanmamız gerekiyordu, hep yokluk içindeydik... Evlendiğimiz yıllarda eşimle aramızdaki ilişkiler bence zorbalıktı, yani tek taraflıydı. Bunu şimdi anlıyorum, hissediyorum. Çünkü ben şimdi ancak büyüdüm. Eskiden akşam olduğunda, bir bahane uydururdum, en çok da annemin evine giderdim” (Fatma).

Aslı görüşme sırasında tüm hayatını birkaç cümleyle özetlemiş ve çocukken kendisine söylenen “artık” kelimesinin yaşamında ne kadar önemli olduğunu duygularıyla ifade edebilmiştir. Evliliğiyle ilgili şunları anlatmıştır;

“Çocukken kötü günler yaşamıştım, annemin babamın beni bırakıp gitmesi çok zoruma giderdi. Hiç arayıp sormadılar. Babaanneme anne diyordum, öyle öğretmişlerdi... Köyde herkes benimle dalga geçiyordu, (duraksayıp kısık ses tonuyla) “artık” diyorlardı. Bunun için evden kaçıyordum. Eşimi buldum, bana yardımcı oluyordu, evlenmeyi düşünmüyordu, ben ısrar ettim... Zorla başlayan evlilik, ancak bu kadar oluyor, derdin tasanın içerisinde normal olur mu? ...” (Aslı).

Aslı’ya “artık” kavramını hangi anlamda kullandığı, bu kelimenin geleneksel bir anlamı olup olmadığı sorulmuş; Aslı da geleneksel anlamı olmadığını, anne ve babasının resmi evliliğinden bir hafta önce doğmuş olması nedeniyle alay etmek, küçümsemek amacıyla kullanıldığını belirtmiştir.

Erken Adölesan Evlilikleri Konusundaki Değerlendirmeleri

Katılımcıların kendi durumlarını çeşitli boyutlarda değerlendirmeleri istenmiş; bunun için ortak soruların yansira kişilerin öykülerine göre farklı sorular da sorulmuştur. Katılımcılar erken adölesan evliliklerinin zorluklarını bu başlık altında kendilerine özgü ve çarpıcı bir biçimde yorumlamışlardır.

Travma aktarımı durumu dikkate alınarak katılımcıların annelerinin evlenme yaşı öğrenilmek istenmiş;

Ayşe annesi için;

“...kaç yaşında evlendiğini bilmiyorum, çok küçükmüş, adet gördükten hemen sonra evlendirmişler”;

Suna;

“Küçükken, çocukken evlenmiş, herhalde 12-13 yaşlarındaymış”;

Fatma annesinin 13 yaşındayken evlendiğini belirtmiştir.

Aslı ise;

“Kızlar annelerinin kaderini yaşar derler, benim annem benden daha küçükken on onbir yaşlarında evlendirilmiş” demiştir.

Katılımcılar, bugünkü duygu ve düşüncelerinizle, yani şimdiki aklınızla, hayatınızın tüm kontrolü elinizde olsa, gitmek istediğiniz kadar geriye gidip hayatınızda neyi, neden değiştirmek isterdiniz? Sorusuna, tüm katılımcılar aynı yönde farklı içerikte cevaplar vermişlerdir.

Ayşe;

“...oy oy, bu sorunun gerçek cevabını siz biliyorsunuz onu söylemeyeceğim (ilk gebeliğini kast etmiştir), okula gitmek isterdim benim ne işim var bu adamla derdim. Çok rezil oldum, kızım da rezil oldu, ona yardımcı olamadım” demiştir.

Suna bu soruya;

“Kocaya varmazdım. Babam olmadığı için telef etmek istemediler, ama ben telef oldum. Küçükken evlenenlere çok üzülüyorum, hayatı yaşamadıklarını biliyorum, küçük olunca evlenince hayat bitiyor, olmaz yani. Hele bir de evlendiğin yanlış kişi olunca hayatın kararıyor...” diye açıklamıştır.

Aslı da;

“Neyi değiştirebilirim? Hiç düşünmemiştim. Her şeyi değiştirsem daha iyi olur herhalde... En doğrusu benim annem babam başkaları olsaydı, galiba bu daha iyi olurdu” diyerek varoluşunu sorgulamıştır.

Katılımcılara tüm yaşamlarını göz önünde bulundurarak, en mutlu oldukları bir anılarını anlatmaları istenmiş, üzerinde düşüncelerine rağmen hiçbir katılımcı mutlu bir anının olmadığını belirtmiştir. En mutsuz oldukları bir anıyı anlatmaları istendiğinde Suna evlendirildiği günü dile getirmiş, diğer üç katılımcı tüm hayatlarının mutsuzluk içerisinde geçtiğini belirtmişlerdir.

Küçük yaşta evlilikler konusunda ne düşündüklerini anlamak üzere; “çocuk yaşta evlenmek isteyen çocuklara”, “çocuğunu küçük yaşta evlendirmek isteyen ailelere” ve “devlete” ne gibi tavsiyelerde bulunabilecekleri sorulmuştur.

Tüm katılımcılar küçük yaşta yapılan evliliklere net biçimde karşı çıkmışlardır.

Fatma;

“Küçükken evleneceğim diye ısrar edenlerin zapt edilmesi gerekir”,

Ayşe;

“Küçükken evlenmek isteyenleri ya da çocuğumu evlendireceğim diyenleri bana getirin ben ikna ederim”,

Suna;

“...düşmanımda olsa neyin ne olduğunu bilmeden küçükken kimse evlenmesin” demişlerdir”

Aslı'da;

“Evlenme teklifini ben yaptım, sonuçlarına da ben katlanmak zorunda kaldım. Cevap hakkım varsa, asla evlenmesinler, evlendirilmesinler” demiştir.

Fatma, erken yaşta evlilikler konusunda kendi yaşam tecrübesinden yola çıkarak “son söz” niteliğinde bir değerlendirme yapmıştır.

“...senin bir önemin yok, bir değer yok, kim ne derse sen osun... Yaşı küçük olan hiç kimse evlenmesin, yaşın küçükken aklın aktif değil, düşünme yeteneğin yok, ele mahkûmsun, karar veremiyorsun, maddi açıdan özgür değilsin, kararı hep eşim veriyor, hala da eşim veriyor. Şimdi şuradan şuraya gitsem eşimin haberi olur, alışkanlık oldu bizde, eşim karar vermezse kendim hiçbir yere gidemem, aslında bilmem bir yerleri, öyle alışkanlıklarım olmadı. Siz bana neyi değiştirmek istersin dediniz. Ben neyi değiştirmek istediğimi bile bulamadım. Yüzüm güler, dışardan kimseye belli etmem ancak içim hiç gülmedi. Nasıl gülünür bunu bilmiyorum her geçen gün daha da artıyor, bu durum evlendikten sonra başladı...”

Tartışma

Katılımcılarla eşleri arasındaki yaş farkının 10, 13, 14 ve en fazla 38 yaş olduğu; her bir katılımcının, kendileri, eşleri ve kök ailelerinin eğitim düzeylerinin düşük olduğu, geçimlerini daha çok çiftçilikle veya günlük yevmiyeyle sağladıkları, yoksulluk içerisinde yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Bu sonuçlar; Çoban ile Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen’in çalışmalarıyla örtüşmektedir.⁶⁻¹⁵

Katılımcıların annelerinin erken adölesan dönemde evlendirilmiş olmaları, annelerin çocuklarının evlendirilmelerine karşı çıkmamış olmaları, Suna’nın babasının hayatta olmasına rağmen annesinin karar vermiş olması travmatik aktarımların olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler Karatay ile Özlem ve Derin’in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.^{16,17}

Katılımcıların hayatları bütün olarak incelendiğinde, bu çalışmada çocuk ihmal ve istismarının olduğu, alınan her kararın geri dönüşü olmayan ciddi riskler barındırdığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda çocukların gelişim, eğitim ve sağlık haklarının ellerinden alındığı, eşleriyle ilişkilerinin uyumlu olmadığı, aile içerisindeki sorumluluklarının arttığı ancak söz sahibi olamadıkları, dolayısıyla güçsüz kaldıkları belirlenmiştir. Bu bilgiler, Çoban, Çelebi ve Piyal, Yüksel ve Yüsel ile Güneş ve arkadaşları tarafından yapılan çalışma sonuçları ile uyumludur.^{6,7-19}

Ülkemizde çocuk evlilikleri ile ilgili yapılan çalışmalarda, ailenin ekonomik ve eğitim seviyesinin düşük olması, aile içinde şiddet ve huzursuzlukların varlığı, ailenin ve evlendirilen çocuğun önceden edindiği kalıp yargıların, geleneksel uygulamaların, ataerkil toplumsal yapının, cinsiyetçi bakış açısının bireyler üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.^{1-15,20,21} Burada belirtilen nedenlerle araştırmadaki katılımcıların erken evlenme nedenlerinin birbiriyle uyumlu oldukları görülmüştür.

Sonuç ve Öneri

Bu çalışmada, erken adölesan dönemde, 10-14 yaş aralığında evlendirilmiş olan dört kadının hayat hikâyesi çeşitli yönleriyle anlaşılmasına çalışılmıştır. Her bir katılımcının evlendirilmesinin arkasındaki nedenler, evlendirilme biçimleri ve yetişkin oluncaya kadar yaşadıkları sorunlar incelenmiş; bir yetişkinin dahi baş edemeyeceği zorluklar içerisinde kaldıkları, duygusal, sosyal ve fiziksel olarak örselendikleri ve bu durumdan hayatları boyunca olumsuz etkilendikleri belirlenmiştir.

Ayşe’nin henüz 12 yaşındayken hamile kalması, Suna’nın babasının ölmüş olması ve kız çocuğu olarak “evde yalnız bırakılmamak” istenmesi; Fatma’nın kaçırılmış olması, Aslı’nın tecavüz çocuğu olması sonucu annesi tarafından benimsenmemesi katılımcıların erken evlenme nedenleri olarak gözükmektedir. Oysa bu sorunlar çocuklar için desteklenmesi gereken travmatik yaşamlar olmasına rağmen; evlenmelerine karar verilerek başka travmatik sorunların eklenmesine neden olmuş, böylece sorunlar derinleşmiş ve yaşam boyu sürmüştür.

Katılımcıların yaşamlarına bütün olarak bakıldığında ailelerin erken adölesan dönemdeki çocuklarını ihmal ettikleri, Türk Medeni Kanunu'yla en küçük 16 yaş ve üzerindeki kişilere evlenme olanağı verilirken; toplumsal kalıplardan hareket ederek istismanın gerçekleşmesine katkı verdikleri belirlenmiştir. Alınan evlenme kararı geri dönüşü olmayan ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Katılımcıların gelişim ve eğitim hakkı ellerinden alınmış, aile içerisindeki sorumlulukları artmış, yokluk ve yoksulluk içerisinde çocuklarını büyütmüşler, ancak söz sahibi olamamış ve dolayısıyla aile içerisinde ve sosyal hayatta güçsüz kalmışlardır.

Yıllar içerisinde çocuk evliliklerini önlemek üzere yürütülen çalışmalarda yol alınmış olsa da yavaş ilerlenmiştir. Çalışmaların mikro, mezo ve makro düzeyde, multidisipliner bir yaklaşımla etkili olarak yürütülmesi; geleneksel değerlerin baskın olduğu bölgelerde, sosyal hizmet mesleğinin toplumla çalışma yönteminin kullanılması ve mobil hizmetlerin oluşturulması sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır. Toplumda özellikle kız çocuklarının eğitime devam etmeleri hem kendilerini geliştirmeleri hem de erken evliliklere engel olması açısından önemlidir. Birey, aile ve toplum sağlığı açısından risk gruplarının belirlenmesi ve bunlara yönelik vaka temelli yaklaşımların benimsenmesi yerinde olacaktır.

Bilgi

Çıkar çatışması bildirilmemiştir. Herhangi bir fondan ya da finans kaynağından destek alınmamıştır.

Etik Onay

Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan (26.03.2024 tarihinde yapılan 3. Nolu toplantısında) Etik Kurul Onayı ile katılımcılardan "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam" alınmıştır.

Kaynaklar

1. Aydın D. Adölesan gebelik ve adölesan annelik. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2013;16(4):250-254.
2. Dünya Nüfusunun Durumu Raporu 2023. Erişim Adresi: <https://turkiye.unfpa.org/tr/swop-tr-2023>, Yayın tarihi Nisan 2023, Erişim tarihi: 11 Mayıs 2024
3. TC Resmi Gazete (2001) "Türk Medeni Kanunu" 8 Aralık 2001.Sayı: 4721. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim Tarihi 04 Mayıs 2024
4. TC Resmi Gazete (2004) "Türk Ceza kanunu" 10 Ekim 2004. Sayı: 5237. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim Tarihi 04 Mayıs 2024
5. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE), 2018 Yılı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Erişim adresi: https://hips.hacettepe.edu.tr/tr/2018_turkiye_nufus_ve_saglik_arastirmasi-55, Erişim tarihi 01 Mayıs 2024
6. Çoban Aİ. Adölesan evlilikleri. *Sosyal Politika çalışmaları Dergisi* 2009; 16(16), 35-50.
7. Çelebi M, Piyal B. Çocuk yaşta erken ve zorla yapılan evlilikler. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care* 2022;16(3): 632-638.
8. Gözlüperinçoğlu A. Ergen evlilikleri. In: Derman O, Kanbur N, Editor. *Ergen ve Riskler*.1st ed.İzmir: 35 Ajans Matbaacılık; 2014. 85-90.
9. Kümbetoğlu B. Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma Yöntemleri. Beşinci Basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. 2017.
10. Stephens C, Breheny M. Narrative analysis in psychological research: An integrated approach to interpreting stories. *Qualitative Research in Psychology* 2013;10(1):14-27.
11. Şerife UA, Tekindal M. Nitel araştırmalarda anlatı araştırmasının tanımı, kapsamı ve süreci. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* 2021; 21(1):85-124.
12. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 11. baskı. Ankara. Seçkin Yayınevi. s 40-41; 181-200. 2018.
13. Akturan U. 9. Bölüm doküman incelemesi, Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo 7.0 İle Nitel Veri Analiz, Editör Baş T ve Akturan U, Ankara, Seçkin yayınevi, s. 117-23. 2008.
14. Denzin NK. *Interpretive Biography*, Newbury Park. CA: Sage. 1989.
15. Yüksel-Kaptanoğlu İ, Ergöçmen BA. Çocuk gelin olmaya diden yok. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 2012;15(2):128-161.
16. Karatay G. Tarihsel/Toplumsal Travmalar ve Kuşaklararası Aktarım Biçimleri Üreine. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 2020;29(5):373-379.

17. Öztürk E, Derin G. "Kuşaklararası travma geçişi ve kuşaklararası travma aktarımı". VI. Uluslararası Türkçess Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi 30 Ekim-1 Kasım 2020/İstanbul Tam metin Kitabı
 18. Yüksel H, Yüksel M. Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler gerçeği. Çanlırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2014;5(2):1-24.
 19. Güneş M, ve ark. Çocuk evliliği yapan kadınlarda çift uyumu ve çocukluk çağı ruhsal travması. Journal of Mood Disorders 2016; 6(2):63-70
 20. Aktepe E, Atay İM. Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. Psikiyatride Güncel Yakşimler 2017;9(4):410-420
 21. Gülada MO. İnsan ticareti bağlamında çocuk evliliklerini önlemeye yönelik UNİCEF tarafından hazırlanan kamu spotu reklamları üzerine inceleme. Göç Araştırmaları Dergisi 2020;6(1):144-168.
-